

o uticaju u književnosti

a. gide (a. žid)

Theo-u Van Rysselberghe-u
(Teo Van Raisalberg)

GOSPOĐE, GOSPODO,

Došao sam ovde da bih stao u odbranu uticaja. Obično se svi slažu da ima i dobrih i loših uticaja. Ja na sebe ne preuzimam njihovo razlučivanje. Moja namera je da stanem u odbranu svih uticaja.

Smatram da ima veoma dobrih uticaja koji se ne čine takvim svim ljudima.

Smatram da se za neki uticaj ne može na neki apsolutni način reći ni da je loš ni da je dobar, već samo u odnosu na onog na koga se vrši taj uticaj.

Smatram, naročito, da ima ljudi koji imaju tako lošu narav da za njih sve predstavlja baksuz, da im sve škodi. Ali, ima drugih naprotiv, za koje sve predstavlja blagorodnu hranu, koji su u stanju i kamenje da pretvore u hleb: »Gutao sam, kaže Gothe (Gete), SVE ono čemu je Herder (Herder) imao dobrotu da me podučii.«

Odbrana onog na koga se vrši uticaj, prvo; odbrana onog koji vrši uticaj, potom; to će biti dva pitanja o kojima ćemo ovde mi čas-kati.

Goethe, u svojim Memoarima, sa uzbuđenjem govori o onom periodu svoje mladosti tokom kojeg je, prepuštajući se spoljnjem svetu, svakom stvoru bez razlike dozvoljavao da deluje na njega, svaki na svoj način. »Iz toga je proizašla neka čudesna srodnost sa svakim predmetom – pisao je on – neka tako savršena harmonija sa celokupnom prirodnom, da me je svaka promena mesta, sata, godišnjeg doba, intimno uzbuđivala.« On se sa uživanjem prepuštao i najkratkotrajnijem uticaju.

Postoji mnogo vrsta uticaja – i, ako sam vas podsetio na ovaj odlomak iz Goethoa, to je bilo stoga što sam želeo da mi se dopusti da govorim o *svim* uticajima, budući da svaki od njih ima svoj značaj – započinjući sa onim najneodređenijim, najprirodnijim uticajima, a ostavljajući za kraj uticaje ljudi i uticaje dela tih ljudi; ostavljajući ih za kraj zato što su oni ti o kojima je najteže govoriti – i oni protiv kojih se najviše pokušava, ili se misli da se pokušava, da stvori otpor. – Budući da je moja namera da stanem u odbranu i ovih uticaja, ja tu odbranu želim da priprelim što bolje mogu – to će reći, polagano.

Coveku nije moguće da se sačuva od uticaja; i on najzaštićeniji, najogradeniji čovek ga oseća. Postoji opasnost, čak, da ti uticaji budu tim jači što su malobrojniji. Ako nemamo ništa što po lošem vremenu može da nas zabavi, onda će i najmanji pljusak na nas delovati neutažno.

Toliko je nemoguće zamisliti nekog čoveka koji bi bio u stanju u potpunosti da izbegne svaki prirodni ili ljudski uticaj da kada su se pojavili junaci za koje se činilo da ništa ne duguju ničem spoljnom, čiji se hod nije mogao objasniti, čija su dela – neočekivana i neupućenima nerazumljiva – bila takva da se činilo da ih nikakav ljudski motiv ne određuje, tada se više volelo – nakon njihovog uspeha – verovati u uticaj zvezda, do te mere je nemoguće zamisliti da postoji nešto ljudsko što je potpuno, duboko i sasvim spontano.

Mislim da bi se uopšteno moglo reći da su oni koje prati slavna reputacija da se pokoravaju samo svojoj zvezdi istovremeno oni na koje lični uticaji, izabrani uticaji, deluju mnogo snažnije nego opšti uticaji, hoću reći oni uticaji koji deluju na jedan narod u celini, ili barem na sve stanovnike istog grada istovremeno.

Dakle, postoje dve vrste uticaja: zajednički uticaji, i posebni uticaji; postoje uticaji kojima je podvrgnuta čitava jedna porodica, čitava jedna grupa ljudi, čitava jedna zemlja, istovremeno; postoje uticaji kojima smo u svojoj porodici, svom gradu, svojoj zemlji podvrgnuti samo mi (dobrovoljno ili ne, svesno ili nesvesno, bilo da smo mi sami njih izabrali ili pak da su oni nas izabrali). Prvi teže tome da svedu pojedinca na zajednički tip; drugi teže tome da pojedinca suprotstave zajednici. – Taine (Ten) se gotovo isključivo bavio prvima; oni su bolje nego drugi laskali njegovom determinizmu...

Ali, kako ne možemo izmisliti ništa novo, samo za sebe, onda će ti uticaji, koje nazivam ličnim zato što će oni na neki način razdvojiti osobu koja ih trpi, pojedinca, od njegove porodice, od njegovog društva, isto tako biti i oni uticaji koji će ga približiti nekom

neznancu koji ih trpi ili ih je trpeo kao i on, koji će na taj način oblikovati nove grupacije i stvoriti neku vrstu nove porodice čiji su članovi ponekad veoma rastrkani, koji će ispredati veze, zasnivati nova srodstva, koji će na istu pomisao nagnuti i nekog čoveka u Moskvi i mene samog, koji će vremenom oroditi Jammesa (Žam) i Vergilija kao i onog kineskog pesnika čiju sam vam šarmantnu, skromnu i slabašnu pesmu čitao prošlog četvrtka.

Zajednički uticaji su neizbežno i *najprostiji* uticaji – nije slučajno da je reč PROSTO postala sinonim za ZAJEDNIČKO. – Gotovo da bi me bilo stid da govorim o uticaju hrane da Nietzsche (Niče), na primer, želim da verujem paradoksalno, nije tvrdio da piće vrši znatan uticaj na običaje i mišljenje nekog naroda uopšte: na primer, Nemci su, pijući pivo, sebi zauvek onemogućili pretendovanje na onu ležernost, na onu oštrinu uma koju Nietzsche pripisuje Francuzima, koji piju vino. Ali, ostavimo to.

Međutim, želim da ponovim: što je jedan uticaj manje prost, to je njegovo dejstvo posebnije. A već uticaj vremena, onaj godišnjih doba, iako deluje na velike mase istovremeno, to čini na mnogo delikatniji i razdražljiviji način, izazivajući različite reakcije. Vrućina jednog čoveka iscrpljuje dok drugog egzaltira. Keats (Kits) je mogao dobro da radi samo u leto, Shelley (Seli) samo u jesen. A Diderot (Didro) je govorio: »Potpuno poludim kada duvaju jaki vetrovi«. Moglo bi se navoditi još, navoditi mnogo... Hajdemo dalje

Uticaj jedne klime preostaje da bude opšti, i otuda na njega postaje osetljiv i čovek koji ne pripada tom podneblju. Ovde stižemo do posebnih uticaja – istinu govoreći, do jedinih koji ovde imaju pravo da privlače našu pažnju.

Kada Goethe stižući u Rim uzvikuje: »Nun bin ich endlich geboren!« Konačno sam rođen!... kada nam u svojoj prepisci kaže da mu se, ulazeći u Italiju, prvi put učinilo da je postao svestan samog sebe, i svestan toga da *postoji*... onda možemo reći da tu zaista imamo nešto na osnovu čega možemo procenti da je uticaj koji vrši na nas neka strana zemlja jedan od najznačajnijih. – To je, štaviše, *izabrani uticaj*: hoću reći da, osim nesrećnih izuzetaka kao što su prisilna putovanja ili egzili, mi sami obično biramo zemlju u koju želimo da putujemo; izabrali nju znači da smo već po malo pod njenim uticajem. – Konačno, mi biramo upravo tu zemlju zato što znamo da će ona uticati na nas, zato što se nadamo, zato što priželjkujemo taj uticaj. Izabiremo upravo ona mesta za koja mislimo da su u stanju da najviše na nas utiču. – Kada Delacroix (Delakroa) kretao za Maroko, nije to bilo zato da bi postao orientalista, već upravo stoga što je shvatao da u njemu moraju postojati najoštrije, najdelikatnije i najsuprotnije harmonije, zato što je shvatao da bi tamo mogao mnogo savršeniije »postati svestan« samog sebe i onog koloriste koji je postojao u njemu.

Gotovo me je stid da ovde navodim onu Lessingovu (Lesing) izreku koju je Goethe preuzeo u *Affinites electives* (Izbornim afinitetima), izreku tako dobro poznatu da uvek izmamљуje osmehe: »Es wandelt niemand unbestraft unter Palmen«, a koju na francuski možemo prevsti samo prilično banalno kao: »Niko se ne može nekažnjeno šetati ispod palmi.« Šta podrazumevati pod tim? ako ne to da, i ako stupimo izvan njihove senke, nememo uspeti ponovo da nademo sebe onakve kakvi smo bili pre toga.

Pročitao sam neku knjigu; i nakon što sam je pročitao, zaklopio sam je; vratio sam je na policu svoje biblioteke – ali, u toj knjizi nalazila se jedna reč koju ne mogu da zaboravim. Ona je toliko duboko ušla u mene, da više ne mogu da je odvojim od samog sebe. Od sada je više ne mogu biti onakav kakav bih bio da je nisam pročitao. – Ja mogu zaboraviti knjigu u kojoj sam pročitao tu reč; ja mogu zaboraviti čak da sam je pročitao; mogu i da se ne sećam nje do na neki nesavršen način... to nema nikakvog značaja! Ja više ne želim da ponovo postanem onaj čovek kakav sam bio pre nego što sam je pročitao. – Kako objasniti njenu moć?

Njena moć potiče otuda što ona nije učinila ništa drugo do da mi otkrije neki deo mene samog koji mi je još uvek bio nepoznat; ona je za mene bila samo jedno tumačenje – da, tumačenje mene samog. Već je rečeno: uticaji deluju sličnošću. Oni su bili upoređivani sa nekom vrstom ogleđala koja su u stanju da nam pokažu, nikako ne ono što mi stvarno jesmo, već ono što mi jesmo na neki latentan način.

Taj unutrašnji brat koji ti još uvek nisi,

govorio je Henri de Regnier (Anri d Renjije). – Ja bih ih još preciznije upoređio sa onim princim iz Maeterlinckovih (Meterlink) komada koji dolazi da probudi princeze. Koliko uspavanih princeza nosimo u sebi, nepoznatih, koje čekaju da ih neki kontakt, neki akord, neka reč probudi!

Kakvog ima značaja za mene, uza sve to, sve ono što saznam glavom, sve ono što uz veliku pomoć pamćenja uspevam da zadržim? – Tako, uz pomoć obrazovanja, ja mogu u sebi akumulirati neprocenjivo blago, čitavo jedno glomazno bogatstvo, imetak, svakako dragocen kao instrument, ali koji će do kraja veka ostati *različit* od mene – Tvrdica svoje blago sklanja u kovčeg; ali, čim taj kovčeg zatvori, on za nas postaje prazan.

Ništa slično se ne dešava sa unutrašnjim saznanjem, koje pre predstavlja neku vrstu prepoznavanja pomešanog sa ljubavlju – da, prepoznavanja – koje predstavlja kao nekog osećanja ponovo pronađene srodnosti.

Koliko li sam naivno, u Rimu, pročitavši nedaleko od malog i usamljenog Keatsovog (kits) groba njegove prkrsne stihove, dopustio da do mene proдре njegov blagi uticaj, da me nežno dodirne, da me prepozna, da se veže uz moje najsumnjičavije, najneizvesnije misli. – Do te mere da mi se činilo da, kada bolestan, on uzvikuje u *Odi slavuju* (Ode au Rossignol):

Oh! ko će mi dati jedan gutljaj vina – dugo hladnog duboko u zemlji – jednog vina koje miriše na Floru i na ozelenela polja, na provensalske igre i pesme, na radost koja izgara na suncu?

– Oh! ko će mi dodati pehar pun žarkog Midija?

sa svojih sopstvenih usana čujem kako izvire ta prekrasna jadicovka.

Obrazovati se, razvijati se u svetu, čini se zaista da to znači ponovo pronaći svoje roditelje.

Osećam zaista da smo ovde stigli do osetljive i opasne tačke, i da će postati mnogo teže i delikatnije govoriti. Sada se više ne radi o uticajima – rekao bih: prirodnim – već pre o ljudskim. Kako objasniti da – dok je *uticaj* koji nam je do sada ličio kao na neki srećan način ličnog obogaćivanja, ili barem bio sličan onom magičnom štapiću nekog čarobnjaka koji omogućava da u sebi otkrijemo bogatstva – kako objasniti to da ovde naglo postajemo oprezniji, da nas je strah (naročito u ovim našim danima, moram reći), da smo nepoverljivi? Uticaj se ovde smatra zlokobnim, nekom vrstom atentata prema samom sebi, nekom vrstom zločina u smislu povrede ličnosti.

Radi se o tome da upravo danas, čak i kada ne ispovedamo javno individualizam, svako od nas želi da ima svoju *ličnost* i da nas, onog trenutka kada ta ličnost više nije dovoljno snažna, onog trenutka kada i nama i drugima ta ličnost počinje da se čini neodlučnom, nepostojećom ili nejakom, proganja strah da ćemo je izgubiti, koji preti da pokvari naše najrealnije radosti.

Strah da ćemo izgubiti svoju ličnost!

U našem blaženom svetu književnosti mi smo se mogli opoznati i susresti sa mnogim strahovima: sa strahom od novog, sa strahom od starog – u poslednje vreme i sa strahom od stranih jezika, itd. . . , ali, od svih najgori, najgluplji, najsmušniji, jeste upravo strah da ćemo izgubiti svoju ličnost.

»Ne želim da čitam Goethea, govorio mi je jedan mladi književnik (nemojte se plašiti, imenujem samo onda kada veličam), – ne želim da čitam Goethea zato što bi to moglo da me impresionira.«

Potrebno je doseći određenu tačku retke perfekcije da bismo mogli, zar ne, da pomislimo da možemo samo na gore da se izmenimo.

Ličnost jednog pisca, ta delikatna i brižljivo negovana ličnost, ona koju se plašimo da ćemo je izgubiti, ne toliko zato što znamo da je dragocena, koliko neprestano iznad nje visi ta pretnja da bi smo možda mogli da je izgubimo, zasniva se suviše često na ovoj ili onoj stvari koju ta ličnost nije učinila. To je ono što bismo mogli da nazovemo jednom ličnošću koja se odriče. Izgubiti je znači da imamo želju da uradimo ono što smo sami sebi obećali da nećemo uraditi – Pojavio se, ima nekih desetak godina, jedan svezak novela koje je autor bio nazvao *Priče bez vezivnih zamenica* (Contes sans qui ni que). Zahvaljujući tome što nikada nije upotrebio nijednu vezivnu zamenicu, autor je ostvario neku vrstu originalnosti, neki poseban stil, neku ličnost (kao da te vezivne zamenice nisu i dalje nastavile da postoje!). – Koliko autora, zamenika, nema drugu ličnost do one koja bi se, onog dana kada bi oni pristali da upotrebljavaju te vezivne zamenice kao sav drugi svet, jednostavno stopila sa banalnom i beskrajno iznjansiranom masom čovečanstva.

Pa ipak, treba priznati da sastavni deo ličnosti najvećih ljudi čini takođe i njihova nerazumevanja. Čak i naglašavanje njihovih crta zahteva žestoko ograničavanje. Nijedan veliki čovek nam o sebi ne ostavlja neku nejasnu sliku već upravo veoma preciznu i određenu. Moglo bi se čak reći da njegova *nerazumevanja* predstavljaju *definiciju* velikog čoveka.

Zar saznanje da Voltaire (Volter) nije shvatao Homera i Bibliju, pa je praskao u smeh pred Pindarom, ne ocrta li samog Voltairea, i to kao slikar koji bi, izvlačeći konture nekog lica, tom istom licu rekao: Dalje odavde nećeš otići.

Da Goethe, najinteligentniji od svih bića, nije uspeo da shvati Beethovena (Betoven) – Beethovena koji je, nakon što je pred njim odsvirao sonatu u cis-molu (onu koju obično nazivamo *Mesečevom sonatom*), videvši da je Goethe ostao hladno ćutljiv, kriknuo od straha: »Ali, Maestro, ako vi, ako vi nemate šta da mi kažete, ko će onda mene razumeti?« – da li to onda ne definiše istovremeno i Goethea i Beethovena?

Evo kako se objašnjavaju takva nerazumevanja: ona sigurno nikako nisu odraz gluposti, ona su odraz *zaslepljenosti*. – Tako je svaka velika ljubav isključiva, a divljenje koje jedan ljubavnik oseća prema svojoj ljubavnici čini ga neosetljivim na svaku drugu

vrstu lepote koja se razlikuje od njene. *Ljubav* koju je osećao prema razumu učinila je Voltairea neosetljivim na lirizam. Goetheovo obožavanje Grčke, čiste i ljupke nežnosti Mozartove (Mocart), bilo je uzrok njegovog straha od Beethovenove strasne rasplamtalosti, i ono ga je naglono da Mendelssohnu (Mendelson), koji mu je odsvirao početak simfonije u C-molu kaže: »Ne osećam ništa drugo do zaprepašćenje.«

Možda možemo reći da svaki veliki proizvođač, svaki stvaralac, ima običaj da projektuje na *onu tačku na kojoj želi da deluje* jedno takvo izobilje duhovne svetlosti, jedan takav snop zraka, da sve ostalo što se nalazi okolo usled toga deluje tamnije. Zar suprotno njemu nije diletant? – onaj koji sve razume, upravo zato što ništa ne voli *strastveno*, to će reći *isključivo*?

Ali, koliko onaj koji nemajući neku fatalnu ličnost i budući sačinjen sav od senki i pomutnji, nastoji sebi da stvori neku ograničenu i kombinovanu ličnost lišavajući se izvesnih uticaja i stavljajući svoj um na dijete – kao neki bolesnik čiji slabašan stomak ne bi mogao da podnese do jedan malo raznolik izbor hrane (ali koju onda tako dobro vari!) – koliko onda on doprinosi tome da zavolim tog diletanta koji se, ne mogavši da bude proizvođač i da govori, šarmantno opredeljuje za to da bude *pozoran* i da zaista pravi karijeru na osnovu svog umeća da prekrasno *sluša*. (Nama danas nedostaju slušaoci, isto tako kao što nam nedostaju i *škole* – to je jedan od rezultata te potrebe da se bude originalan po svaku cenu.)

Bojzan da će biti sličan od tog trenutka ga nagone da pronađe one bizarne i jedinstvene crte (otuda, takođe, često i nerazumljive) koje bi mogle njega samog da odlikuju, a koje mu istog časa postaju najvažnijim, koje on misli da mora da preuveliča, pa makar i po cenu svega ostalog. Poznajem jednog koji ne želi da čita Ibsena (Ibzen) zato što se, kaže, »boji da će ga suviše dobro razumeti«. Jedan drugi je obećao sam sebi da nikada neće čitati strane pesnike, bojeći se da će izgubiti »jasan smisao svog jezika« . . .

Oni koji se boje uticaja i koji im se odupiru, prečutno se zavetuju na siromaštvo svog duha. U njima nema ničeg novog što bi se moglo otkriti budući da oni ne žele da pruže ruku ničemu što bi do njega moglo odvesti. I, ako se tako malo brinu da li će pronaći svoje roditelje ili ne, mislim da je to zato što naslućuju svoje suviše loše srodstvo.

Veliki čovek ima samo jednu brigu: da postane što je moguće čovečniji – ili, recimo bolje: DA POSTANE BANALAN. Da postane banalan Shakespeare, banalan Goethe, Moliere (Molijer), Balzac (Balzak), Tolstoj. . . I što je najveličanstvenije, on upravo tako postaje najličniji. Dok onaj koji beži od čovečanstva da bi našao samog sebe uspeva samo to da postane pojedinac, bizaran i defektan. . . Da li treba da navedem izreku iz Jevanđelja? Da, jer ne mislim da preokrenem njen smisao: »Onaj ko pokušava da spase svoj život (svoj lični život) izgubiće ga; ali onaj koji hoće da ga da, spasiće ga« (ili da prevedemo tačnije grčki tekst: »učiniće ga zaista živim«).

Eto zašto smo svedoci toga da se veliki duhovi nikada ne boje uticaja već ih, naprotiv, traže, i to sa nekom vrstom požude koja nalikuje žudnji da se BUDE.

Koja to bogatstva nije trebalo u sebi da oseti jedan Goethe da ne bi morao sebe ničega da liši – ili, kako kaže Nietzsche, »da ne bi morao da kaže ne«? Čini mi se da je Goetheova biografija zapravo istorija uticaja koje je on sam pretrpeo – (nacionalnih sa Goetzom (Gec); srednjovekovnih sa Faustom; grčkih sa Ifigenijom; italijanskih sa Tasseom, itd; konačno, pred kraj svog života još i orijentalni uticaj preko Hafizovog divana, koji je upravo tada bio preveo Hammer (Hamer) – uticaj koji je bio toliko jak da je on, sa preko sedamdeset godina, naučio persijski i sam takođe napisao jedan Divan).

Ista onakva lakoma mahnitost koja je Goethea terala ka Italiji, nagnala je i Dantea da pređe u Francusku. Zbog toga što u Italiji nije više nalazio dovoljno uticaja, Dante je otrčao u Pariz i potčinio se našem Univerzitetu.

Potrebno je, međutim, ubediti se da je strah o kojem govorim jedan sasvim moderan strah, poslednji efekat anarhijske književnosti i umetnosti; pre toga se nije znalo za takvu bojazan. U svakoj velikoj epohi zadovoljavalo se time da se bude ličan, ne tražeći tu ličnost po svaku cenu, tako da nam se čini da sve umetnike velikih epoha spaja neka vrsta prekrasno zajedničkog fonda i da je, okupljanjem njihovih nehotično raznolikih likova, stvorena neka vrsta društva koje je prekrasno ne samo samo po sebi nego i po svakom pojedinačnom liku koji ga sačinjava. Da li je jedan Racine (Rasin) bio zaokupljen time da po svaku cenu spreči svoju sličnost sa nekim drugim? Da li je njegova Phedre (Fedra) manje značajna zato što je nastala, kako se misli, pod uticajem jansenista? Da li je francuski XVII vek manje velik zato što je njime dominirao Descartes (Dekart)? Da li je Shakespeare crveneo zato što je uveo na scenu Plutarhove junake? Ili zato što je preuzimao komade svojih prethodnika ili savremenika?

Jednog dana sam jednom mladom književniku savetovao jednu temu koju mi se činila da te mere stvorena za njega da sam se gotovo iznenadno što on već sam nije bio došao na pomisao da je iskoristi. Osam dana kasnije, ponovo sam ga sreo, očajnog. Šta mu

se desilo? Zabrinuo sam se... »Eh! rekao mi je on gorko, ne želim ništa da vam prigovorim zato što mislim da je motiv koji vas je nagao da me savetujete bio dobar, ali, za ime Boga, dragi prijatelju, nemojte mi davati više nikakav savet! Eto, desilo se da sam sada ja, sam od sebe, došao do iste one teme koju ste mi vi savetovali onog dana. Kog davola hoćete da ja sada uradim sa njom? Vi ste ti koji ste mi je savetovali; ja nikada više neću moći da verujem da sam je sam pronašao«. – Ah! ne izmišljam! – priznajem da neko vreme nisam shvatao: nesrećnik se bojao da neće biti *osoben*.

Priča se da je Puškin jednog dana rekao Gobolju: »Moj mladi prijatelju, pala mi je na pamet, pre neki dan, jedna tema – jedna ideja koju smatram prekrasnom – ali za koju dobro osećam da ja iz nje ništa ne bih mogao da izvučem. Vi bi ste je trebali uzeti; čini mi se, takvim kakvog vas poznajem, da bi ste vi nešto od nje napravili«. – Nešto! – doista – Gogolj nije od nje napravio ništa manje do *Mrtve duše*, kojima duguje svoju slavu, od te male teme, od te klince koju je Puškin jednog dana posejao u njegovom umu.

Treba ići još dalje i reći: velike epohe umetničkog stvaralaštva, plodne epohe, bile su epohe u kojima su uticaji bili najdublji. Takav je bio period Avgusta koji je bio pod uticajem grčke književnosti; takve su bile i engleska, italijanska i francuska renesansa koje su bile preplavljene antikom, itd.

Razmatranje ovih velikih epoha u kojima, usled sretnog sticaja prilika, raste, razvija se i razbuktava sve ono što je bilo odavno posejano, što je klijalo i ostajalo da čeka – danas nas može ispuniti žalošću i tugom. U našoj epohi, kojoj se divim i koju volim, mislim da je dobro pokušati saznati odakle potiče ta vladajuća anarhija koja nas u jednom trenutku može egzaltirati stvarajući u nama neku vrstu groznice usled preobilja koje pruža život; istovremeno mislim da nije potrebno rezumeti da ono što, u svom plodnom preobilju čini jedinstvo, uprkos svemu, jedne velike epohe, jeste upravo to da svi umovi koji nju sačinjavaju dolaze da se napiju na istim vodama...

Mi danas više ne znamo sa kog izvora treba da pijemo – za mnoge vode mislimo da su spasonosne te tako jedan odlazi da pije sa jedne, a drugi sa druge.

Radi se isto tako o tome da ne postoji ni jedan veliki i jedinstveni izvor koji kulja u mlazu, već sve vode, izbijajući sa svih strana, bez elana, jedva se pomaljavajući, ostaju na površini tla, stagnirajući, i da aspekt današnjeg književnog tla dosta dobro možemo da predstavimo nekom močvarom.

Nema više snažnih tokova, nema više kanala, nema više velikih opštih uticaja koji grupišu i ujedinjuju duhove potčinjavajući ih nekom velikom zajedničkom verovanju, nekoj velikoj dominirajućoj ideji – jednom rečju, nema više ŠKOLA – ali, iz straha da će biti slični jedni drugima, iz užasa da će morati nekom da se potčine, iz neizvesnosti takođe, iz skepticizma, kompleksnosti, javlja se čitavo mnoštvo malih pojedinačnih verovanja koja veličaju bizarne, male pojedince.

Ako, dakle, veliki duhovi žudno traže uticaje, to je stoga što oni, sigurni u svoje sopstveno bogatstvo, puni intuitivnih osećaja, iskreni u imanantnoj plodnosti svojih bića, žive u nekoj vrsti radosnog iščekivanja svojih novih rascvetavanja. – Oni, naprotiv, koji nemaju u sebi veliku duševnu snagu, čini se da zauvek zadržavaju bojazan da će se za njih obistiniti tragična izreka iz Jevandelija: »Biće dato onome ko ima; ali onome ko nema, oduzeće se čak i ono što ima«. I ovdje je opet život bez milosti za slabe. – Da li je to razlog da se beži od uticaja? – Ne. – Ali, slabi će time izgubiti i ono malo originalnosti na koju mogu da pretenduju... Gospodo: JOŠ BOLJE! To je ono što dozvoljava jedna Škola.

Jedna škola se uvek sastoji iz nekolicine izuzetnih i velikih duhova, i čitave jedne serije potčinjenih koji oblikuju neku vrstu neutralnog terena na kojem mogu da se uzdižu tih nekoliko velikih duhova. Mi tu, pre svega, prepoznajemo neku vrstu potčinjenosti, neku vrstu prečutnog podvrgavanja, nesavesnog podvrgavanja nekim velikim idejama koje nudi tih nekoliko velikih duhova, a koje manje veliki duhovi smatraju *Istinama*. – A to što oni *slede* te velike duhove meni ništa ne smeta, jer ti veliki duhovi će ih odvesti mnogo dalje nego što bi oni sami umeli da odu! Mi ne znamo šta bi se desilo sa Jordeansom da nije bilo Rubensa. Zahvaljujući Rubensu, Jordeans je na mahovue uspeo da se uzdigne tako visoko, da se moj primer čini loše izabranim, jer je, naprotiv, možda trebalo Jordeansa staviti među velike duhove voditelje. – A šta bi bilo kada bih govorio o Van Dycku (Van Dajk) koji, sa svoje strane, stvara i dominira engleskom školom?

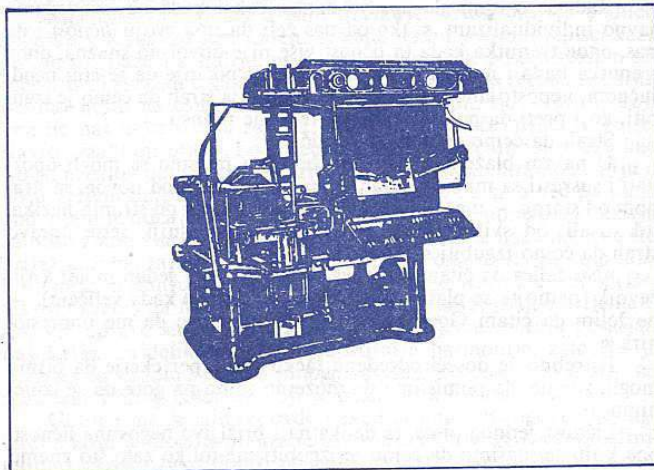
Druga stvar: vrlo često nekoj velikoj ideji nije dovoljan samo jedan veliki čovek da bi je izrazio, da bi je u celosti uvećao. Dakle, jedan veliki čovek nije dovoljan za to. Potrebno je nekoliko njih da se da na taj posao, da preuzme tu prvobitnu ideju, da je ponovo iskažu, da se prelome i iznesu na videlo još jednu njenu lepotu. – Shakespeareova veličina, koja nam se činila neizmernom dugo je sprečavala ljude – ali ne i nas, danas – da sagledaju i da se dive prekrasnoj plejadi dramaturga koji su ga okruživali. – Da li bi se *ideja* koja je raspalila holandsku školu zadovoljila samo jednim Ternburgom, ili jednim Metsuom, ili jednim Pieter de Hoo-

chom (Piter de Hoh)? Ne, ne, bio je potreban svako od njih ponosob, i koliko drugih još!

Konačno, recimo i to da ako je potreban čitav jedan niz velikih duhova koji se posvećuju uzdizanju neke ideje, onda su potrebni još neki drugi koji će se takođe posvetiti, ali ovog puta iscrpljivanju, kompromitovanju i uništavanju te ideje. – Ja ne govorim o onima koji se trude da je pobiju – ne – oni obično služe ideji protiv koje se bore, snažeći je svojim neprijateljstvom. – Ja, naprotiv, govorim o onima koji misle da joj služe, govorim o onom nesretnom potomstvu sa kojim se konačno ta ideja iscrpljuje. – A, budući da čovečanstvo prekomerno troši – i treba prekomerno da troši – ideje, mi moramo biti zahvalni onima koji konačno iscrpljuju sve ono što je još uvek bilo plodno u ideji doprinoseći tako da ona ponovo postane IDEJA i to od ISTINE koju se činilo da predstavlja, isisavajući iz te iste ideje svaki ostatak soka i primoravajući one koji dolaze da traže neku novu ideju – ideju koja će se sa svoje strane jedno izvesno vreme takođe činiti Istinom.

Blagosloveni neka su svi oni Mierisi i svi oni Philippe Van Dycovi koji su dovršili rušenje one umiruće holandske škole, koji su srušili njenu poslednju nadmoć.

Verujte da u književnosti nisu »verlibristi« – čak ni oni najveći, čak ni Viele – Griffini ili Verhaerens – ti koji će doći glave Parnasso-u (Parnas), već je sam Parnasse taj koji sam sebe ukida, koji sam sebe kompromituje zahvaljujući svojim poslednjim kukavnim predstavnicima.

Recimo još i ovo: svi oni koji se plaše uticaja i koji pokušavaju da im se odupru bivaju kažnjeni na sledeći, predivni, način: onog trenutka kada se pojavi neki oponašatelj, njega upravo među njima treba tražiti. – *Oni nemaju dobar odnos* prema tuđim umetničkim delima. Bojazan koju osećaju zaustavlja ih na površini dela; to delo oni kušaju tek vrhom usana. – Ono što oni u njemu traže, to je jedna tajna koja je potpuno (misle oni) van materije, van zanata – ono, upravo, što postoji samo ako je intimno i duboko povezano sa samom ličnošću umetnika, ono što je najmanje moguće otuditi od njega. Prema samom razlogu postojanja umetničkog dela oni pokazuju potpuno nerazumevanje. Oni kao da misle da će, ako skinu površinski sloj neke statue i zatim ga naduvaju, dobiti ponovo jedno umetničko delo.

Istinski umetnik, željan dubokih uticaja, će se udubiti u to umetničko delo, pokušavajući istovremeno i da potpuno zaboravi na njega i da proдре iza njega. To dovršeno umetničko delo će on posmatrati kao neku tačku na kojoj treba da se zaustavi, posmatrač ga kao neku granicu; a da bi smo otišli dalje ili pak negde drugde, mi moramo da promenimo omotač. – Istinski umetnik će, iza dela, tražiti čoveka i od njega pokušati da uči.

Iskrena imitacija nema ničeg zajedničkog sa onom imitacijom koja je uvek pritvorena i prikrivena. Bilo bi potrebno suviše mnogo vremena da bi se objasnilo kakva nas to nastranost danas sprečava da *imitiramo* – uostalom, to stoji iza cele ove priče, i ako ste me do sada pratili onda će te me bez muke razumeti. – Veliki umetnici nikada se nisu plašili imitiranja.

Mikelandelo je sa toliko odlučnošću imitirao antičke umetnike, da se čak bavljaoq tako što je neke od svojih statua – između ostalog jednog zaspalog Kupidona – proturao kao statue pronađene prilikom iskopavanja. – Priča se da je neku drugu statuu, koja takođe ima ljubav za temu, on sam zakopao da bi je potom iskopao kao grčki mermer.

Montaigne (Montenj) se, u svom pohadanju starih, poredi sa pčelama koje (»lete od jednog do drugog cveta«), ali koje nakon toga prave med »koji je u potpunosti njihov« – koji više nije, kako on kaže, »ni majčina dušica ni majoran«.

– Ne: to je Montaigne, i tim bolje.

Gospode i gospodo,

Bio sam obećao da ću, nakon odbrane onog koji je pod uticajem, pokušati da odbranim i onog koji vrši taj uticaj. Međutim, sada mi se to ne čini toliko neophodnim. Odbrana onog koji vrši uticaj – ne bi li bila odbrana »velikog čoveka«? Svaki veliki čovek vrši uticaj. – Umetnik, njegova pisanja i njegove slike samo su jedan deo njegovog dela; ono što ga objašnjava i što ga nastavlja to je njegov uticaj. Descartes nije samo autor *Beseda o metodi* (Discours de la Methode), *Dioptrike* (Dioptrique) i *Meditacija* (Meditations), a on je takođe i autor *Kartuzijanstva* (Cartesianisme). Ponekad je čak značajniji uticaj samog čoveka nego njegovog dela; ponekad je on odvojen i čini se kao da ga tek iz daleka sledi; – takav je, nakon vekovne neaktivnosti, bio uticaj Aristotelove *Poetike* na francuski XVII vek. I konačno ponekad uticaj predstavlja jedinstveno delo, kao što je slučaj sa ove dve jedinstvene figure, koje se jedva usuđujem da navedem, sa *Sokratom* i sa *Hristom*.

Vrlo često se govorilo o odgovornosti velikih ljudi. – Nikada se nije toliko zameralo Hristu zbog mučenika koje je stvorilo Hrišćanstvo (jer je tu bila upletena ideja o spasenju) – koliko se još uvek prigovara nekom piscu zbog ponekad tragičnog odraza njegovih ideja. – Kaže se da je nakon Werthera (Verter) nastala prava epidemija samoubistava. Isto se desilo i u Rusiji nakon jedne Ljermontovljeve pesme. »Posle ove knjige, govorila je gospoda de Sevigne (d' Sevinje) misleći na *Maksime* (Maximes) La Rochefoucauld-a (La Rošfuko) – preostaje nam samo ili da se ubijemo ili da postanemo hrišćani.« (Ona je to sigurno govorila zato što je verovala da se neće naći niko ko neće umesto smrti izabrati hrišćanstvo.) – Mislim da su oni koje je ubila književnost zapravo već u sebi nosili smrt; oni koji su se preobratali u hrišćanstvo bili su savršeno spremni za to; uticaj, rekao bih, ne može ništa da stvori: on samo buđi.

Međutim, ja ću se čuvati pokušaja da umanjim odgovornost velikih ljudi; moramo verovati da je njihova odgovornost tim veća i koliko god je to moguće užasnija, što je njihova slava veća. Ali, meni nije poznato da je iko od njih zbog toga ustuknuo. Naprovit, oni uvek pokušavaju da je uvećaju. Oni svuda oko sebe, bilo da mi to naslućujemo ili ne, nastoje da se život iskoristi na što bolji način.

Ali, njih ne vodi uvek potreba za dominiranjem: vrlo često potreba za počinjavanjem svojih bližnjih ima veoma različite razloge. Mislim da bi to moglo da se rezimira na ovaj način: *on nije dovoljan sam sebi*. Njega muči svest koju ima o značaju te ideje. On je zbog nje *odgovoran*, on to oseća. Ta odgovornost mu se čini najznačajnijom; sve drugo dolazi posle. Šta on može? Sam! – On je preopterećen. Njemu nije dovoljno što ima svojih pet čula kojima opipava svet; nisu mu dovoljna njegova dvadeset i četiri sata dnevno da bi živeo, da bi mislio, da bi se izrazio. On nije dovoljan, on to oseća. Njemu su potrebni pomoćnici, zamenici, sekretari. – »Veliki čovek, kaže Nietzsche, nema samo *svoj* duh, već i onaj svih svojih prijatelja.« Svaki prijatelj će mu posuditi svoja čula; štaviše; živeće za njega. On sebe pretvara u centar svega (oh! protiv svoje volje!), on posmatra i izvlači korist iz svega. On vrši uticaj; njegove ideje će živeti kroz druge, drugi će umesto njega staviti na kocku njegove ideje; oni će na sebe preuzeti rizik da ih iskuse umesto njega.

Ponekad je teško stati u odbranu velikih ljudi. Ja, dakle, ovde nikako ne želim da kažem da *to* odobravam; ja samo kažem da bez *toga* veliki čovek ne može da postoji. – Kada bi on hteo da dela a da ne vrši uticaj, onda bi on, pre svega, bio loše obavešten, a zatim ne bi mogao da vidi dejstvo svojih ideja; isto tako, on ne bi bio interesantan, jer je nama jedino značajno ono što ima uticaja na nas. – Eto zbog čega sam se potrudio da prvo načinom odbranu onih na koje se vrši uticaj – da bih sada mogao da se usudim da kažem da su oni neophodni velikim ljudima.

Gospode i gospodo,

Sada sam vam rekao gotovo sve ono što sam želeo da vam kažem. Možda će vam se ovih nekoliko ideja koje sam ovde pokušao da izložim učiniti paradoksalnim ili pogrešnim. – Ja ću se, međutim, smatrati zadovoljnim, ako sam, makar iz protesta protiv njih, uspeo da stvorim u vama – hoću reći: probudim u vama – nekoliko ideja za koje vi smatrate da su tačne i lepe. – To je ono što bi se moglo nazvati posledničnim uticajem.

Bruxelles, 29. mart 1900. godine.

Javno predavanje održano na *Libre Estheique* u Briselu, tekst predavanja objavljen u *Pretextes*, Galimard, Paris 1950.

sa francuskog:
Nada SEFEROVIC

šta je to literarni uticaj?

(prikazano na primerima iz engleske literature)

wolfgang clemen (volfgang klemen)

U novofilološkim predmetima, zbog kojih smo se *mi* danas ovde i sakupili, došlo je poslednjih decenija do začudjućeg intenziviranja interpretacije pojedinačnih književnih dela. Metode interpretacije teksta postale su diferenciranije i suptilnije a zahtev da se jedna pesma ili prozni tekst shvati na osnovu njih samih, odričući se kriterija i veza koji postoje izvan dela, usvojila je čitava jedna škola literarnih kritičara, pretežno u anglosaksonskim zemljama. I u gimnaziji se u prvom planu nalazi samo delo, kada se u nastavi živih jezika na višem stepnju na odgovarajućem stranom jeziku razmatra pojedino literarno delo, bez obzira da li se radi o pesmi, drami ili o proznom tekstu. To je potpuno ispravno i treba se nadati da će i ubuduće tako ostati. Jer ako učenje jednog stranog jezika ne bi jednog dana dovelo do toga da se jedno literarno delo, u kome se taj jezik kristalizovao u umetničko delo, može pročitati u originalu, onda bi to bio gubitak koji se ničim ne bi mogao nadoknaditi. Nije potrebno da pred ovim forumom dokazujem ispravnost ovog shvaćanja, ali bilo je neophodno da to rečima iskažem, u jednoj epohi koja je isuviše spremna da za račun pragmatičkih ciljeva razgradi važne sadržaje gimnazijskog obrazovanja namesto da ga dalje izgrađuje.

Tema o kojoj danas treba da govorim, literarni uticaj, ne spada, naravno, u uži krug pitanja koja proizlaze iz interpretacije teksta. Ne razume se jedno delo tek onda pravilno kada spronikne u uticaje koji su delovali na njegovo nastajanje. Upravo onakav način posmatranja, koje je bolje razumevanje umetničkog dela htelo da učini zavisnim od toga što bi se delo svodilo na njegove izvore, uzore i uticaje od njih izvodilo kao na navodno poreklo, učinilo je istraživanje uticaja sumnjivim. Novija američka literarna kritika smatrala je čak da se u prebacivanju stava pri interpretiranju na veze, koje se nalaze van samoga dela, skriva fundamentalna zabluda, glavni izvor grešaka pri interpretaciji koji je nazvan *falsity of origin* (zabluda o nastanku).

Poneki od vas su se stoga verovatno i čudili što sam za temu izabrao upravo literarni uticaj, pošto istraživanje uticaja, koje je ranije bilo veoma prošireno, danas sa izvesnim pravom važi kao zastarela i neplodna metoda. Biće da je to tako bilo još pre 40 godina. Jer sigurno nije nimalo slučajno što Virginia Woolf (Virdžinija Vulf) u svom romanu *To the Lighthouse* jednog nekomunikativnog i u svoju nauku potpuno zadubljenog naučnika kao lajtmotiv uvek ponovo tako karakteriše što o njemu kaže da on radi na jednom delu o *the influence of something on somebody*. Stoga ću početi time što ću neka ograničenja i zablude tih ranijih studija o literarnom uticaju nazvati njihovim prvim imenom da bi ih na taj način isključio iz ove rasprave i dobio novu polaznu tačku za ovo razmatranje.

Nekada su literarni uticaji u mnogim slučajevima bili besumnje procenjavani. Na osnovu sličnosti, paralela i rezonanci izvodio se zaključak o zavisnostima, dok su te slučajnosti u stvari bila opšta mesta koja se objašnjavaju istim težnjama ka stilu i sličnim pretpostavkama, tako je trebalo bolje govoriti o *analognim procesima* kako je to u predgovoru za svoju knjigu o strukturi moderne lirike učinio Hugo Riedrich (Hugo Ridrih) koji je na poslednjem sastanku novih filologa održao svečanu besedu. Izgleda da su paralele, slične reči, ili pozajmice najkonkretniji i najjasniji znaci nekog uticaja, ali oni većinom ukazuju samo na spoljašnju formu uticaja pa se sa takvim dokazima ostaje samo na površini. Pored toga, uticaji se sne smeju razumeti kao determinante iz kojih se uzročno može objasniti osobenost »pod uticajem« novonastalog dela. Put od dela ili autora koji su izvršili uticaj do dela koje je nastalo pod nekim uticajem, nije tako direktan kako se to često zamišlja. U procesu stvaranja, iz kojeg proizlazi svako pojedinačno delo, nastaje uvek nova tvorevina koja, doduše, u sebi sadrži uticaje najrazličitije vrste, ali ti uticaji su preobraženi. Taj proces preobražaja je u mnogim ranijim studijama o uticajima isuviše oskudno vrednovan. Isviše malo pažnje se poklanjalo razlici između podstreka, koji predstavlja uticaj, i konačnog produkta novonastalog dela.

Ali i sa jedne druge strane došlo je do sumnje u relevantnost literarnog uticaja. Zar ne predstavlja svako delo nešto potpuno novo i jedinstveno, nešto samosvojno i samo za sebe postojeće? Zašto onda ukazivati na zavisnosti, na parcijalne uticaje, kada sve to ni-